

МОДУЛЬ 2. НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРАКТИЦІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ.....	1
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА СОЦІАЛЬНИХ ОЧІКУВАНЬ ОСОБИСТОСТІ.....	1
1.1. Методологічні особливості дослідження соціальних очікувань особистості.....	1
1.2. Психодіагностичний інструментарій дослідження соціальних очікувань особистості.....	3

1.1. Методологічні особливості дослідження соціальних очікувань особистості

Соціальні очікування були і залишаються тією науковою категорією, глибокий зміст якої окутий таємничістю, загадковістю, навіть деякою містичністю. Людині завжди хотілося передбачити, спрогнозувати перебіг подій, зазирнути в майбутнє. Кожна людина на щось сподівається, надіється, чогось очікує, чекає. Соціальними очікуваннями, сподіваннями наповнена кожна мить людських взаємин, стосунків, конфліктів та людського буття загалом.

Розгляд психологічних особливостей змісту соціальних очікувань, як базової складової системи регуляції соціальної поведінки особистості, дозволяє нам сформулювати такі вихідні положення:

- соціальні очікування є соціально-психологічним утворенням, яке породжує структурно-змістову цілісність «Я» і забезпечує її функціонування;
- структурно-змістова цілісність «Я» не може існувати за межами соціального середовища, поза соціально-психологічною реальністю та таким соціальним утворенням, як «не-Я»;
- соціальні очікування – це сукупність апробованих знань, інформація суб'єкта поведінки про самого себе, а також уявлення про те, як його сприймає інший суб'єкт поведінки, оцінює, розуміє, а він відповідно сприймає, оцінює і розуміє його;
- соціальні очікування супроводжуються неймовірно великим емоційно-ціннісним навантаженням, самооцінкою та оцінкою суб'єктом якостей, дій, вчинків, суб'єктів поведінки та формуванням на цій основі певного ставлення як до суб'єктів поведінки, так і до самого себе. Це емоційно-ціннісне навантаження умовно називаємо «тиском соціуму» і «тиском «Я»;
- соціальні очікування є продуктом соціально-психологічної реальності і в той же час виступають передумовою її зміни, оскільки утворюють систему співставлень, стандарт порівняння;
- суб'єкт поведінки орієнтується не тільки і не стільки на дії іншого чи інших суб'єктів поведінки, скільки на їх очікування певної поведінки з його боку.

Соціальні очікування, як базова складова системи регуляції соціальної поведінки особистості, поєднує в собі сферу «Я» та «не-Я» особистості. Соціальні очікування є результатом впливу соціального середовища, тобто

утворюються під «тиском соціуму», та під «тиском «Я», який залежить від індивідуально-психологічної сутності особистості. Соціальні очікування є вимогами, що пред'являються одним соціальним суб'єктом – індивідом, групою, спільнотою – іншим соціальним суб'єктам поведінки, і навпаки.

Соціальні очікування поліфункційні. Під функцією розуміємо взаємоузгоджену залежність дій, вчинків, психічних новоутворень індивіда. Дія індивіда, яка залежить від іншої дії, є формою прояву цієї дії і змінюється відповідно до її змін. Отже, оцінка індивідом окремого акту взаємодії є взаємоузгодженою залежністю попереднього досвіду оцінювання, сформованого рівня адекватності сприйняття оточуючих і відповідної реакції на те, що відбувається.

Соціальні очікування виконують такі функції: регулятивну, посередницьку, коригувальну, орієнтувальну, прогностичну, оцінювальну, стабілізаційну і трансформувальну.

Реалізація системного підходу до вивчення соціальних очікувань передбачає виокремлення трьох складових: когнітивної, емоційно-ціннісної та регулятивної. Вони, власне, і складають спрощену концептуальну модель соціальних очікувань. Таким чином, соціальні очікування ми розглядаємо як єдність, що передбачає узгодженість трьох складових:

- когнітивної, що поєднує володіння інформацією щодо ймовірного перебігу подій, сукупність знань суб'єкта про самого себе, а також уявлення про те, як його сприймають, оцінюють, розуміють інші суб'єкти взаємодії. Когнітивну складову наповнює сукупність знань про інших учасників взаємодії та будь-яка інформація щодо дій, контактів, взаємин, взаємодії у контексті очікуваної поведінки;
- емоційно-ціннісної, яка враховує оцінку та самооцінку особистістю якостей, дій, вчинків та формування на цій основі певного ставлення як до суб'єктів взаємодії, так і до самої себе. Стрижнем емоційно-ціннісної складової є ціннісні орієнтації особистості, переконання, ідеали, її світогляд;
- регулятивної, що вказує на здатність суб'єкта регулювати свою діяльність і поведінку, узгоджувати очікування, сподівання інших з власними думками, бажаннями, діями, враховувати їх ймовірні реакції і навпаки.

Методи та прийоми дослідження складових соціальних очікувань можна умовно розділити на три групи. Умовність поділу полягає у тому, що до першої групи входять ті методи і прийоми, які дають змогу вивчати когнітивну складову соціальних очікувань особистості. Відповідно, друга група методів та прийомів – це психодіагностичні інструменти дослідження емоційно-ціннісної складової. Третя група – дослідження регулятивної складової соціальних очікувань особистості. Такий підхід до організації дослідження соціальних очікувань особистості забезпечує його логічну послідовність та поетапність проведення.

У наступному параграфі ми розглянемо авторські розробки, які були застосовані для психологічної діагностики змістових параметрів соціальних очікувань особистості.

1.2. Психодіагностичний інструментарій дослідження соціальних очікувань особистості

Розглянемо апробовані авторські методики, що можна застосовувати для психологічної діагностики деяких змістових параметрів соціальних очікувань особистості.

Розроблена і апробована соціометрична методика – експектометрія [2], [3] може бути використана психологами, соціальними педагогами для вивчення групових динамічних процесів малої групи, соціальних та соціально-психологічних очікувань досліджуваних як в науковому плані, так і під час організації та здійсненні навчально-виховного процесу.

При створенні методики дослідження змістових параметрів соціальних очікувань ми прагнули цілісно врахувати сутність феномену соціальних очікувань особистості. Одним із завдань було створити психодіагностичний інструмент, що дозволить об'єктивно вимірювати явища соціально-психологічної реальності. Дослідження соціальних очікувань потребує врахування низки складових сфери «Я» та «не-Я» особистості. Це свідчить про те, що досліджувати соціальні очікування особистості потрібно в органічному взаємозв'язку з низкою компонентів самосвідомості. Останні, в свою чергу, складають внутрішні передумови соціальних очікувань, які інтегровані в образ «Я» та Я-концепцію. Зокрема, Р.Бернс [1] Я-концепцію розглядає як сукупність очікувань і виокремлює такі її три функції: визначає те, як буде діяти індивід в конкретній ситуації; як він буде інтерпретувати дії інших; та визначає очікування індивіда, тобто його уявлення про те, що має відбутися.

Соціальні очікування індивіда поєднують в собі діалектичну єдність «Я» та «не-Я». Антитеза «не-Я» передбачає вивчення індивіда не лише як суб'єкта в межах окремої діяльності, але і як суб'єкта предметно-практичної діяльності, спілкування з представниками різних верств населення, що є підтвердженням наших наукових пошуків стосовно реалізації цілісного підходу до дослідження соціальних очікувань індивіда.

Перейдемо до висвітлення сутності експектометрії як методу дослідження змістових параметрів соціальних очікувань.

«Експектометрія»

(І.С.Попович, 2008)

Мета дослідження: визначення очікуваної структури міжособистісних взаємин.

Матеріали та обладнання: список досліджуваної групи, спеціальні бланки для експектоматриці та експектограми, ручка, лінійка.

Процедура дослідження.

Експектометрія або експектометрична методика (від лат. expecto – чекаю і грец. μέτροω – вимірюю) – методика, яка створена на базі соціометрії, і

належить до методик соціометричного типу. Експектометрія дозволяє визначити не тільки кількісні показники і побудувати графічну структуру міжособистісних взаємин в малій групі, виходячи з кількості і змісту взаємних виборів її членів за певним соціометричним критерієм, але й дає можливість відобразити очікувану структуру міжособистісних взаємин. Очікувана структура міжособистісних взаємин дозволяє глибше проаналізувати динаміку групового життя, порівняти реальний і прогнозований перебіг подій.

Інструкція досліджуваному. Експектометрію застосовують у поєднанні з соціометрією. Членам досліджуваної групи пропонується відповісти на заздалегідь підготовлене запитання. Це запитання може стосуватися ділової сфери, особистісних стосунків чи дружніх взаємин. Дослідження дає можливість простежити симпатії, антипатії, емоційно-ціннісне ставлення один до одного, до лідерів, «середнячків», «ізольованих». Респондент, крім відповіді на запитання і здійснення заздалегідь визначеної кількості виборів, що особливо важливо, здійснює очікувані вибори. Кожному члену групи потрібно дати відповідь і здійснити вибір за всіх однокорупників по черзі. Респондент починає відповідь такою фразою: «Від А. я очікую таких виборів ...», і таким чином про всіх однокорупників. Це не просто відгадування виборів, а складний соціально-психологічний аналіз, який передбачає поєднання самооцінок, взаємооцінок, оцінного ставлення, настановлень, домагань, сукупності знань, і здійснюється в контексті міжособистісної взаємодії групи стосовно передбачуваних подій. Ця процедура нагадує своєрідне прогнозування міжособистісних взаємин. Якщо досліджувана група складається з n членів, то кінцевим результатом буде n очікуваних варіантів міжособистісних взаємин і один реальний варіант, тобто соціометричний. Таким чином, ми отримуємо n -кількість прогнозованих індивідуальних експектоматриць і експектограм. Це, звичайно, ускладнює обробку результатів, але, на наш погляд, такий спосіб порівняння реального варіанту статусної ієрархії групи, динаміки її життя і очікуваного варіанту в поєднанні з іншими методами дослідження, дає можливість рельєфніше окреслити суттєві характеристики досліджуваного феномену.

Зіставлення очікуваного варіанту і соціометричного дає змогу визначити кількість очікуваних виборів, що збіглися з соціометричними (a), та кількість очікувань власного вибору (c). На підставі цих експериментальних даних мають місце наступні експектометричні характеристики: коефіцієнт очікувань (E); груповий коефіцієнт очікувань (E_{gp}); експектометричний статус (ES); рівень адекватності самоочікувань (A); коефіцієнт взаємоочікуваних виборів (E_{gp}); коефіцієнт групової згуртованості (B).

Обробка результатів.

Коефіцієнт очікувань – це відношення очікуваних виборів респондента, які співпали з виборами групи, до загальної кількості виборів групи. Коефіцієнт очікувань визначається за формулою:

$$E = \frac{a}{c(n-1)}, \quad (1.1)$$

де E – коефіцієнт очікувань респондента; a – кількість очікуваних виборів респондента, які співпали з виборами групи; e – кількість соціометричних виборів респондента; n – кількість членів групи.

Одним з основних критеріїв у визначенні рівнів сформованості соціальних очікувань виступає коефіцієнт очікувань (E). Цей коефіцієнт дає можливість кількісно визначити прояви тих психологічних утворень, які, з одного боку, пов'язані з самосвідомістю особистості, а з іншого – її соціальним оточенням. На низькому рівні сформованості соціальних очікувань коефіцієнт очікувань знаходиться в межах від 0,0 до 0,25 і позначається (E_n); на середньому – 0,26 – 0,50 (E_c), і на високому рівні – 0,51 – 1,0 (E_e).

Груповий коефіцієнт очікувань – це середнє математичне значення коефіцієнтів очікувань всіх членів групи. Груповий коефіцієнт очікувань визначається за формулою:

$$E_{gp} = \frac{a_1 + a_2 + \dots + a_n}{e(n^2 - n)} = \frac{\sum a}{e(n^2 - n)} \text{ або } E_{gp} = \frac{\sum E}{n}, \quad (1.2; 1.3)$$

де E_{gp} – груповий коефіцієнт очікувань; $\sum a$ – загальна сума кількості очікувань респондентів, котрі співпали з виборами групи; n – кількість членів групи; e – кількість соціометричних виборів респондента; $\sum E$ – загальна сума коефіцієнтів очікувань респондентів.

Показники групового коефіцієнта очікувань вказують на рівень розвитку групи, на соціально-психологічну компетентність її членів.

Експектометричний або очікуваний статус – це відношення кількості самоочікуваних виборів до можливої кількості очікувань власного вибору респондента. Експектометричний статус респондента визначається за формулою:

$$ES = \frac{c}{n-1}, \quad (1.4)$$

де ES – експектометричний статус респондента; c – кількість очікувань власного вибору; n – кількість членів групи.

Коефіцієнт взаємоочікуваних виборів – це відношення взаємоочікуваних виборів респондента до можливої їх кількості. Коефіцієнт взаємоочікуваних виборів визначається за формулою:

$$E_{ep} = \frac{d}{n-1}, \quad (1.5)$$

де E_{ep} – коефіцієнт взаємоочікуваних виборів респондента; d – кількість взаємоочікуваних виборів; n – кількість членів групи.

Приклад: у групі, яка складається з 25 осіб, респондент А очікує, що в контексті виконання певного завдання, його оберуть всі члени групи, тобто це очікування власного вибору – $c=24$. Респондента А обирає тільки 12 одногрупників, таким чином, кількість взаємоочікуваних виборів – $d=12$. Тоді за формулою:

$$E_{ep} = \frac{d}{n-1} = \frac{12}{25-1} = 0,5$$

Таким чином, коефіцієнт взаємочікуваних виборів $E_{ep} = 0,5$.

Експектометричний статус, на відміну від соціометричного, це завжди прогноз, сподівання, чекання, і тому його можна назвати очікуваним чи прогнозованим статусом. Для регулювання міжособистісних взаємин, і взагалі управління процесом навчально-виховної роботи, важливо знати соціальні очікування учасників взаємодії і вміти належним чином впливати на них. Експектометричний статус має такі ж критерії як соціометричний, тобто: низький (від 0,0 до 0,20), середній (від 0,21 до 0,40) та високий (від 0,41 до 1,0).

Рівень адекватності самоочікувань – це відношення різниці кількості самоочікуваних виборів і кількості соціометричних виборів до можливої кількості очікувань власного вибору респондента. Рівень адекватності самоочікувань визначається за формулою:

$$A = \frac{c - e}{n - 1}, \quad (1.6)$$

де A – рівень адекватності самоочікувань; c – кількість очікувань власного вибору; e – кількість соціометричних виборів респондента; n – кількість членів групи.

Здійснюючи визначення рівня адекватності самоочікувань, потрібно зіставити очікувані вибори з соціометричними. Теоретично можна спрогнозувати таку ситуацію, коли респондент очікує вибори від №№1;2;3;4;5 респондента за списком, а його обирають №№6;7;8;9;10. Таким чином, рівень самоочікувань респондента є неадекватним, а спрямованість і рівень (завищений, занижений) визначаються в поєднанні з іншими методами. При цьому обов'язково враховуються самооцінка та рівень домагань досліджуваних респондентів.

Для визначення рівня адекватності самоочікувань можна використовувати такі стандарти:

Таблиця 1.1

Шкала адекватності самоочікувань

A	Рівень адекватності самоочікувань	
від +0,59 до +1,0	завищений	надміру завищений
від +0,16 до +0,58		тенд. до завищення
від -0,15 до +0,15	адекватний	
від -0,16 до -0,58	занижений	тенд. до заниження
від -0,59 до -1,0		надміру занижений

Коефіцієнт групової згуртованості – це відношення загальної кількості взаємочікуваних виборів до можливої їх максимальної кількості. Коефіцієнт групової згуртованості, визначений через взаємні очікування, більш надійний, на відміну від цього ж коефіцієнта, отриманого через соціометричні взаємовибори. Запропонований нами коефіцієнт групової згуртованості поєднує не тільки вибори членів групи, але й їх прогнози, очікування та сподівання. Останні, в свою чергу, виступають своєрідними орієнтирами в

міжособистісній взаємодії малої групи. Коефіцієнт групової згуртованості визначається за формулою:

$$B = \frac{\sum d}{n^2 - n} \quad \text{або} \quad B = \frac{\sum E_{gp}}{n}, \quad (1.7)$$

де $\sum d$ – загальна сума взаємоочікуваних виборів; $\sum E_{gp}$ – загальна сума коефіцієнтів взаємоочікуваних виборів респондентів; B – коефіцієнт групової згуртованості; n – кількість членів групи.

Будуємо експектограму і експектоматрицю кожного учасника взаємодії. Методика побудови експектограми і експектоматриці аналогічна з соціограмою та соціоматрицею.

Аналіз результатів. Аналізуємо результати дослідження. Порівнюємо експектограму і експектоматрицю кожного учасника взаємодії з соціограмою та соціоматрицею взаємовідносин досліджуваної групи. Порівняння дозволяє детально проаналізувати реальний перебіг подій і прогнозований варіант будь-якого учасника взаємодії, глибше збагнути зміст соціальних очікувань, природу очікуваного вибору.

Експектометрія застосовується в поєднанні з соціометрією, що дозволяє проаналізувати групову динаміку малої групи, визначити реальний зміст міжособистісної взаємодії, спрогнозувати поведінку учасників взаємодії.

Будь-якій людині властива система соціальних очікувань. Ця система здатна значною мірою впливати не тільки на зміст, але й на перспективні лінії та стратегію життя загалом. Таким чином, соціальні очікування виступають важливим чинником не тільки вибору та апробації інформації, а й планування діяльності особистості.

Перспективні лінії розвитку особистості студента – це ті очікувані образи, які прагне реалізувати студент в контексті навчально-професійної діяльності. Юнацький вік переповнений несамовитим бажанням досягати, фанатичною цілеспрямованістю та невгамовною енергією. Фанатична цілеспрямованість та розвинутий рефлекс цілі не виникають на «голому місці» і штучно не привносяться ззовні. Вони поступово формуються в ході «саморуху» особистості, якому, на думку українського психолога Г.Костюка, властива єдність зовнішніх і внутрішніх умов. Зовнішні умови визначаються природним і суспільним середовищем, яке створює або не створює необхідні умови для розвитку задатків та обдарувань юної особистості. Вони впливають на процес розвитку через внутрішні умови завдяки механізму інтеріоризації, тобто перетворення зовнішніх практичних дій у внутрішні розумові дії. У той же час, за допомогою механізму екстеріоризації здійснюється перехід внутрішнього світу у зовнішній план діяльності.

Спрямованість особистості студента – це сукупність стійких, відносно незалежних мотивів, що визначають поведінку і діяльність його особистості. Спрямованість особистості студента характеризується інтересами, потягами, бажаннями, ідеалами, переконаннями, властивими для студентського середовища, в яких відображається його світобачення. У спрямованості фокусується основний сенс дій і поведінки студента, мета його вчинків.

Студентське життя багатоманітне, сповнене творчими поривами і бажанням самореалізуватися, переповнене великим ентузіазмом і юнацьким максималізмом. У цьому сплетінні соціальних детермінант формується особистість студента, закладаються «підвалини» її світогляду.

Спрямованість особистості поєднує: потреби, мотиви, світобачення, настановлення та мету. Потреби, мотиви, мотивація складають потребово-мотиваційну сферу особистості.

Перейдемо до методики «Спрямованість особистості студента» [2], яка дає змогу визначити кількісні показники таких типів спрямованості: на себе, на взаємодію, на завдання.

«Спрямованість особистості студента»

(інтерпретація І.С.Поповича, 2013)

Мета дослідження: визначити тип спрямованості особистості студента.

Матеріали та обладнання: тестова методика «Спрямованість особистості студента», бланк для відповідей, ручка.

Процедура дослідження. Спрямованість особистості студента – сукупність стійких, відносно незалежних мотивів, що визначають поведінку і діяльність його особистості. Спрямованість особистості студента характеризується інтересами, потягами, бажаннями, ідеалами, переконаннями, властивими для студентського середовища, в яких відображається світобачення особистості студента. У спрямованості фокусується основний сенс дій і поведінки студента, мета його вчинків.

Таблиця 1.2

Бланк для відповідей

№	Найбільше	Найменше	№	Найбільше	Найменше
1.	а,в,с	а,в,с	16.	а,в,с	а,в,с
2.	а,в,с	а,в,с	17.	а,в,с	а,в,с
3.	а,в,с	а,в,с	18.	а,в,с	а,в,с
4.	а,в,с	а,в,с	19.	а,в,с	а,в,с
5.	а,в,с	а,в,с	20.	а,в,с	а,в,с
6.	а,в,с	а,в,с	21.	а,в,с	а,в,с
7.	а,в,с	а,в,с	22.	а,в,с	а,в,с
8.	а,в,с	а,в,с	23.	а,в,с	а,в,с
9.	а,в,с	а,в,с	24.	а,в,с	а,в,с
10.	а,в,с	а,в,с	25.	а,в,с	а,в,с
11.	а,в,с	а,в,с	26.	а,в,с	а,в,с
12.	а,в,с	а,в,с	27.	а,в,с	а,в,с
13.	а,в,с	а,в,с	28.	а,в,с	а,в,с
14.	а,в,с	а,в,с	29.	а,в,с	а,в,с
15.	а,в,с	а,в,с	30.	а,в,с	а,в,с

Інструкція досліджуваному. Досліджуваний, відповівши на всі запитання тестової методики, може отримати орієнтовну інформацію про особливості своєї особистості. Досліджуваний отримує бланк для відповідей

(табл.1.2). На кожен пункт тестової методики є три можливі варіанти відповіді (а,б,с). Досліджуваному потрібно вибрати той, який найкраще висвітлює його точку зору, найцінніший для нього, або найвлучніший, що найбільше відповідає правді. Букву своєї відповіді записує в графі «найбільше». Тоді вибирає відповідь, яка найменше відображає його точку зору, і проставляє букву в графі «найменше». Переходить до наступного запитання.

Запитання тестової методики.

1. Найбільше в житті мені приносить задоволення:
 - а) оцінка моєї роботи;
 - в) усвідомлення того, що робота виконана добре;
 - с) усвідомлення того, що поряд є товариші.
2. Якби я грав у футбол, то був би:
 - а) тренером;
 - в) відомим гравцем;
 - с) капітаном команди.
3. Найкращими викладачами є ті, які:
 - а) мають індивідуальний підхід до студента;
 - в) захоплені своїм предметом і зацікавлюють присутніх;
 - с) створюють доброзичливу атмосферу в групі.
4. Студенти оцінюють як найгірших викладачів тих, які:
 - а) не приховують, що деякі присутні їм не симпатизують;
 - в) викликають у всіх «дух змагання»;
 - с) викладають свій предмет нецікаво.
5. Я радію, коли мої товариші:
 - а) допомагають оточуючим безкорисно;
 - в) завжди надійні;
 - с) інтелігентні, мають багато захоплень.
6. Найкращими товаришами вважаю тих:
 - а) з якими складаються доброзичливі взаємини;
 - в) які можуть зробити для мене більше, ніж інші;
 - с) на яких завжди можна покластися, довіритися.
7. Я хотів би бути схожим на тих:
 - а) хто досягнув життєвого успіху;
 - в) хто є закоханим в своє ремесло;
 - с) хто є доброзичливим і відвертим.
8. Якщо б я міг обирати посаду, то хотів би обрати:
 - а) посаду наукового співробітника;
 - в) посаду керівника відділу;
 - с) посаду пілота-випробувальника.
9. Коли я був дитиною, я любив:
 - а) гратися з товаришами;
 - в) вирішувати всі свої справи;
 - с) приймати похвалу.
10. Найбільше мені не подобається, коли я:

- a) зустрічаю перешкоди на своєму шляху;
 - в) коли псуються взаємини з товаришами;
 - с) коли мене критикують.
11. Основне завдання вишу повинно полягати в:
- a) професійній підготовці спеціалістів;
 - в) розвитку творчих здібностей;
 - с) спрямовуванні студентів на роботу в колективах.
12. Мені не подобаються студентські групи, в яких:
- a) недемократична система;
 - в) студент втрачає індивідуальність в загальній масі;
 - с) неможливо проявити власну ініціативу.
13. Якщо б у мене було більше вільного часу, я б використав його:
- a) для спілкування з одногрупниками;
 - в) на захоплення і самоосвіту;
 - с) для відпочинку з товаришами.
14. Мені здається, що я здатен до максимальної самовіддачі, коли:
- a) працюю з одногрупниками, що симпатизують мені;
 - в) виконую роботу, що мені подобається;
 - с) мої зусилля достатньо винагороджені.
15. Я люблю, коли:
- a) інші цінують мене;
 - в) відчуваю задоволення від виконаної роботи;
 - с) приємно проводжу час з товаришами.
16. Якщо б про мене написали в газеті, я б хотів, щоб:
- a) висвітлили мої успіхи в навчально-професійній діяльності;
 - в) похвалили за суспільно корисну роботу;
 - с) повідомили, що мене часто обирають в органи студентського самоврядування.
17. Найкраще навчатися, коли викладач:
- a) має індивідуальний підхід до студента;
 - в) стимулює студента до інтенсивнішої праці;
 - с) організовує дискусійне вивчення питань предмету.
18. Немає нічого гіршого, ніж:
- a) приниження власної гідності;
 - в) невдале виконання важливого завдання;
 - с) втрата товариша.
19. Найбільше я ціную:
- a) особистий успіх;
 - в) спільну роботу;
 - с) реальні результати.
20. Дуже мало студентів, які:
- a) дійсно радіють виконаному завданню;
 - в) із задоволенням працюють спільно;
 - с) виконують завдання насправді старанно.

21. Я уникаю:

- а) суперечок і чварів;
- в) з насторогою ставлюся до новинок;
- с) людей, що ставлять себе вище за інших.

22. Мені хотілося б:

- а) щоб оточуючі вважали мене своїм товаришем;
- в) допомагати іншим в спільній справі;
- с) викликати захоплення в інших.

23. Я поважаю керівництво, яке:

- а) вимогливе;
- в) користується авторитетом;
- с) справедливе.

24. Бажано, щоб під час навчання:

- а) завдання визначалися спільно;
- в) була можливість самостійно вирішувати проблеми;
- с) керівництво визнавало мої переваги.

25. Хотів би прочитати книгу:

- а) про мистецтво спілкування з оточуючими;
- в) про життя відомої, цікавої людини;
- с) із серії «зроби сам».

26. Якщо б у мене були розвинуті музичні здібності, то я хотів би бути:

- а) диригентом;
- в) солістом;
- с) композитором.

27. Вільний час з найбільшим задоволенням проводжу:

- а) переглядаючи детектив;
- в) розважаючись з товаришами;
- с) захопившись своїм хобі.

28. За однакового фінансового успіху для мене було б важливіше:

- а) прийняти участь в цікавому конкурсі;
- в) виграти конкурс;
- с) організувати конкурс і керувати ним.

29. Для мене найважливіше знати:

- а) що я хочу зробити;
- в) як досягнути мети;
- с) як зацікавити одногрупників для досягнення моєї мети.

30. Студент повинен поводитись так, щоб:

- а) інші були задоволені ним;
- в) виконувати перш за все своє завдання;
- с) не потрібно було б його докоряти за виконану роботу.

Обробка результатів. Якщо вказана в «ключі» поряд з номером буква занесена нами в рубрику «найбільше», то поставте собі 2 бали, якщо в графу «найменше» – 0 балів. Порахуйте кількість двійок і кількість нульових

оцінок. Тоді від кількості двійок відніміть кількість нульових оцінок і до отриманої різниці додайте число 30. Порівняйте свої оцінки отримані за кожную спрямованість (СС, СВ, СЗ) і визначте свою провідну спрямованість (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Ключ «Спрямованість особистості студента»

На себе (СС)	На взаємодію (СВ)	На завдання (СЗ)
1-а 11-в 21-с	1-с 11-с 21-а	1-в 11-а 21-в
2-в 12-в 22-с	2-с 12-а 22-а	2-а 12- с 22-в
3-а 13-а 23-в	3-с 13-а 23-с	3-в 13-в 23-а
4-а 14-с 24-с	4-в 14-а 24-а	4-с 14-в 24-в
5-в 15-а 25-в	5-а 15-с 25-а	5-с 15-в 25-с
6-с 16-в 26-в	6-а 16-с 26-а	6-в 16-а 26-с
7-а 17-а 27-а	7-с 17-с 27-с	7-в 17-в 27-в
8-с 18-а 28-в	8-в 18-с 28-с	8-а 18-в 28-а
9-с 19-а 29-а	9-а 19-в 29-с	9-в 19-с 29-в
10-с 20-с 30-с	10-в 20-в 30-а	10-а 20-а 30-в

Аналіз результатів. «Спрямованість на себе». Такі студенти зайняті переважно собою, нехтують одногрупниками, не кажучи про завдання, які зобов'язані виконувати. Як правило, їх характеризує агресивність, бажання посперечатися, нерішучість, ревність, напруженість, подразливість, тривожність, консерватизм. Володіють недостатнім рівнем самоконтролю.

«Спрямованість на взаємодію». Такі студенти більше зацікавлені в спільній діяльності, але самі не здатні вносити вклад в реалізацію завдань групи. Вони, як правило, прагнуть товаришувати, приятелювати, залежні від групи, є недостатньо автономними, чекають уваги і піклування з боку оточуючих, їх поведінка не носить агресивних проявів.

«Спрямованість на завдання». Такі студенти зацікавлені виконати свою завдання якомога краще. Незважаючи на свої власні інтереси, вони будуть залюбки співпрацювати з групою, якщо це підвищить її продуктивність. У групі прагнуть відстояти свою думку, яку вважають найправильнішою для досягнення мети. Студенти, спрямовані на завдання, – самостійні і рішучі, вольові, цілеспрямовані, радикальні, не потребують допомоги збоку, агресивні, полюбляють посперечатися, володіють розвинутим інтелектом.

Перейдемо до наступного психодіагностичного інструменту – методики «Експертна оцінка навчально-професійної діяльності студентів вищих навчальних закладів» [2]. Зазначимо, що навчально-професійна діяльність студентів – це провідний вид діяльності, який рухає психічний розвиток юнаків і юнок 18–22 років, які здобувають фах.

За допомогою методики «Експертна оцінка навчально-професійної діяльності студентів вищих навчальних закладів» [4, с.484], адаптованої до умов нашого дослідження, запрошені експерти оцінюють кожного студента за 12-бальною шкалою. Результати оцінювання вносять у бланк для експертних оцінок і у примітці, за необхідності, обґрунтовують своє рішення, після чого

здійснюють рангування студентів і визначають групу професійної придатності кожного студента, його рівень навчально-професійної підготовки.

Студенти отримують об'єктивну експертну оцінку своєї навчально-професійної діяльності, мають можливість здійснити порівняльний аналіз своїх попередніх показників і теперішніх, задуматися над своїми подальшими планами.

**«Експертна оцінка навчально-професійної діяльності
студентів вищих навчальних закладів»
(інтерпретація І.С.Поповича, 2013)**

Мета дослідження: здійснити експертну оцінку навчально-професійної діяльності студентів вищого навчального закладу за 12-бальною шкалою.

Матеріали та обладнання: бланк для експертних оцінок, текст зі змістом інтерпретації експертних оцінок, ручка.

Процедура дослідження.

Оцініть кожного студента за 12-бальною шкалою. Результати оцінювання внесіть у бланк для експертних оцінок (табл.1.4). За необхідності, можна у примітці внести пояснення свого рішення. Змістові значення оцінок подано нижче.

У групу експертів рекомендуємо запрошувати кураторів груп, представників професорсько-викладацького складу, спеціалістів навчально-виховного відділу, спеціалістів, які працюють з органами студентського самоврядування. Усі вони будуть брати участь у визначенні успішності діяльності студентів за шкалою експертних оцінок.

Таблиця 1.4

Бланк для експертних оцінок

№ п/п	Член групи	Бал	Примітка
1	2	3	4
1	Костянтин А.		
2	Костянтин Б.		
3	Тимур Б.		
4	Марія Б.		
5	Олег Г.		
...			
24	Іван З.		

Експерт _____

Зміст інтерпретації експертних оцінок покажемо у табл.1.5

Таблиця 1.5

Шкала експертних оцінок

Бал	Зміст інтерпретації експертних оцінок
1	2
12	Беззаперечний лідер студентської групи чи студентського органу самоврядування. Має найкращі показники у навчально-професійній діяльності. Володіє високим рівнем розвитку здібностей і морально-вольових якостей.
11	Найкращий з найкращих у студентській групі, за своїми здібностями, успішністю навчання. Один з її лідерів, з високим розвитком морально-вольових якостей.
10	Найкращий у групі, володіє високим розвитком здібностей і особистісних якостей, відмінно засвоює теоретичний матеріал і володіє практичними вміннями та навичками своєї спеціальності.
9	За своїми здібностями і особистісними якостями, успішністю навчання і за легкістю засвоєння матеріалу, оволодінням практичних вмінь та навичок спеціальності суттєво відрізняється від середнього рівня студентів; один із найкращих у студентській групі.
8	Володіє достатнім рівнем розвитку здібностей і особистісних якостей; краще, ніж більшість, засвоює матеріал і оволодіває практичними вміннями та навичками своєї спеціальності.
7	Володіє достатнім рівнем здібностей і особистісних якостей. За деякими показниками навчально-професійної діяльності дещо краще, ніж більшість студентів засвоює матеріал і оволодіває практичними вміннями та навичками.
6	За своїми здібностями і особистісними якостями, засвоєнням матеріалу і рівнем набутих практичних вмінь та навичок нічим не відрізняється від більшості інших ні в кращу, ні в гіршу сторону.
5	Володіє середнім рівнем здібностей і особистісних якостей. За засвоєнням матеріалу і оволодінням практичних вмінь та навичок значно відрізняється від більшості в гіршу сторону.
4	Здібності і особистісні якості нижче середнього. Засвоєння матеріалу і набуття практичних вмінь та навичок спеціальності повільні і вимагають значно більше уваги, ніж у більшості.
3	Здібності і особистісні якості на низькому рівні. Засвоєння матеріалу і оволодіння практичними вміннями та навичками надміру повільне і вимагають дуже багато уваги за низької ефективності та самовіддачі.
2	Здібності і особистісні якості знаходяться на недостатньому рівні розвитку для засвоєння матеріалу і оволодіння практичними вміннями та навичками спеціальності. Один із найслабших студентів у групі.
1	Здібності і особистісні якості знаходяться на надміру низькому рівні. Цього рівня недостатньо для засвоєння матеріалу і набуття вмінь та навичок спеціальності. Найслабший студент у групі, явний аутсайдер.

Обробка результатів. Інтегральна експертна оцінка визначається її середнім значенням для кожного оцінюваного результату навчально-професійної діяльності.

Експертну оцінку результатів успішності навчально-професійної діяльності за дванадцятибальною шкалою необхідно перевести у п'ятибальну шкалу у відповідності за такими критеріями:

V=5 (відмінно), якщо експертна, тобто інтегральна експертна оцінка складає 10 і більше балів – адекватна першій групі професійної придатності;

V=4 (добре), якщо експертна, тобто інтегральна експертна оцінка знаходиться в межах 7–9 балів – адекватна другій групі професійної придатності;

V=3 (задовільно), якщо експертна, тобто інтегральна експертна оцінка складає 4–6 балів – адекватна третій групі професійної придатності;

V=2 (незадовільно), якщо експертна, тобто інтегральна експертна оцінка складає 3 і менше балів – адекватна четвертій групі професійної придатності.

Аналіз результатів.

На підставі отриманих оцінок здійснюємо рангування студентів досліджуваної групи.

Контрольні запитання до розділу:

1. Дайте визначення поняття «соціальні очікування».
2. Окресліть концептуальну модель соціальних очікувань особистості.
3. Яка головна мета створення психодіагностичного інструментарію?
4. Охарактеризуйте експектометричну методику.
5. До якого типу методик належить експектометрія?
6. Як визначити коефіцієнт очікувань?
7. Як визначити груповий коефіцієнт очікувань?
8. Яка суттєва відмінність експектометричного статусу від соціометричного?
9. Що таке перспективні лінії розвитку особистості студента?
10. Розкрийте сутність методики «Спрямованість особистості студента».
11. Опишіть методику «Експертна оцінка навчально-професійної діяльності студентів вищих навчальних закладів».
12. Що таке група професійної придатності студента?

Тестові завдання до розділу:

1. Соціальні очікування – це ...
 - а) психічний процес кожного члена міжособистісної взаємодії;
 - б) суб'єктивні уявлення учасників взаємодії;
 - в) когнітивний компонент будь-якого індивіда;
 - г) базова складова системи регуляції соціальної поведінки.
2. Які три складові поєднують соціальні очікування?
 - а) когнітивну, емоційно-ціннісну, регулятивну;
 - б) поведінкову, оцінювальну, просвітницьку;
 - в) динамічну, діагностичну, статичну;

- г) регулятивну, трансформувальну, коригувальну.
3. Що таке експектограма?
- а) умовне зображення дій респондента;
 - б) графічне зображення очікуваних виборів респондента;
 - в) тотожна соціограмі;
 - г) графічне зображення всіх виборів респондентів.
4. Що таке експектоматриця?
- а) матриця очікуваних виборів респондента;
 - б) матриця реальних виборів респондента;
 - в) тотожна соціоматриці;
 - г) графічне зображення ймовірних варіантів перебігу подій.
5. Яка із зазначених функцій соціальних очікувань є зайвою?
- а) регулятивна;
 - б) трансформувальна;
 - в) коригувальна;
 - г) транспортна.
6. Експектометрія – це ...
- а) експектометрична методика;
 - б) метод, створений на базі соціометрії;
 - в) психодіагностична методика;
 - г) методика дослідження соціальних очікувань.
7. Під експектометричним статусом розуміємо ...
- а) відношення самоочікуваних виборів до можливих очікувань власного вибору;
 - б) співвідношення самоочікувань і очікувань респондента;
 - в) співвідношення очікувань всіх респондентів;
 - г) очікувана позиція людини.
8. Коефіцієнт очікувань – це ...
- а) відношення очікуваних виборів до загальної кількості виборів;
 - б) співвідношення очікувань всіх респондентів;
 - в) рівень прогнозованої поведінки людини;
 - г) коефіцієнт ймовірного перебігу подій.
9. Коефіцієнт взаємоочікуваних виборів – це ...
- а) відношення взаємоочікуваних виборів до можливої їх кількості;
 - б) відношення очікуваних виборів до загальної кількості виборів;
 - в) співвідношення всіх очікуваних виборів групи;
 - г) індивідуально-психологічна характеристика людини.
10. Спрямованість особистості студента характеризується ...
- а) інтересами, потягами, бажаннями, ідеалами, переконаннями;
 - б) соціальними очікуваннями;
 - в) пам'яттю, увагою, уявою, мисленням;
 - г) соціальними нормами та соціальними очікуваннями.
11. Групу професійної придатності студента визначає ...
- а) рівень його навчально-професійної підготовки;

- б) поведінка;
 - в) соціальні очікування;
 - г) успішність.
12. Скільки є груп професійної придатності студента?
- а) дві групи;
 - б) три групи;
 - в) чотири групи;
 - г) десять груп.

Відповіді: 1.г); 2.а); 3.б); 4.а); 5.г); 6.а), б), в), г); 7.а), г); 8.а); 9.а); 10.а); 11.а); 12.в).

Словник термінів:

Взаємоочікуваний вибір – очікування виборів учасниками взаємодії одне від одного. Учасники не завжди можуть обирати один одного. Мають місце взаємоочікувані вибори виправдані, так і взаємоочікувані вибори не виправдані, як з однієї, так і з двох сторін.

Експектограма – графічне зображення очікуваних виборів респондента.

Експектоматриця – матриця очікуваних виборів респондента.

Експектометрія (від лат. exspecto – чекаю і грец. μέτροω – вимірюю) – метод, що дозволяє відобразити очікувану структуру міжособистісних взаємин. Очікувана структура міжособистісних взаємин дозволяє глибше проаналізувати динаміку групового життя, порівняти реальний і прогнозований перебіг подій.

Експектометричний статус або очікуваний статус – це відношення кількості самоочікуваних виборів до можливої кількості очікувань власного вибору респондента.

Коефіцієнт взаємоочікуваних виборів – це відношення взаємоочікуваних виборів респондента до можливої їх кількості.

Коефіцієнт очікувань – це відношення очікуваних виборів респондента, які збіглися із виборами групи, до загальної кількості виборів групи.

Список літератури:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / [пер. с англ. М. Б. Гнедовский, М. А. Ковальчук] – М. : Прогресс, 1986. – 422 с.
2. Попович І. С. Оптимізація розвитку соціально-психологічних очікувань у студентській групі : [навч.-метод. посіб.] / І.С.Попович. – Херсон : ВАТ ХМД, 2013. – 204 с. : іл., табл.. – Бібліогр. : с. 197–202.
3. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах : [монографія] / І. С. Попович. – Херсон : ВАТ ХМД, 2009. – 240 с. : іл., табл. – Бібліогр. : с. 216–228.
4. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп : [учеб. пособ.] / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – Изд-во Ин-та Психотерапии, 2002. – 490 с.